

ZAGREB, LJUBLJANA, PRAGA: KORESPONDENCA ZOFKE KVEDER IN NJENE HČERE VLADIMIRE JELOVŠEK

Vladka Tucovič¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Zagreb, Ljubljana, Praga: korespondenca Zofke Kveder in njene hčere Vladimire Jelovšek

Prispevek predstavlja analizo osemletne (1912–1920) korespondence med slovensko in hrvaško pisateljico Zofko Kveder, živečo v Zagrebu, in njeno odraščajočo hčerjo Vladimiro Jelovšek, nastalo zaradi hčerinega šolanja v Ljubljani in Pragi, končala pa se je z njeno smrtjo zaradi španske gripe. Korespondenca ponuja raznovrstno polje za raziskavo njunega odnosa in čustvenega sveta, hkrati pa je bogat vir za preučevanje realnosti, težav in skrbi dveh slovensko-hrvaških izseljenk v začetku prejšnjega stoletja.

KLJUČNE BESEDE: izseljenci, migrantska korespondenca, Slovenci na Hrvaškem, Zofka Kveder, slovenska književnost, izseljenska književnost.

ABSTRACT

Zagreb, Ljubljana, Prague: the correspondence of Zofka Kveder with her daughter Vladimira Jelovšek

The article is an analysis of an eight-year (1912–1920) correspondence between the Slovenian and Croatian writer Zofka Kveder, who lived in Zagreb, and her adolescent daughter Vladimira Jelovšek. It began because of her daughter's schooling in Ljubljana and Prague and ended with her death because of Spanish influenza. The correspondence offers a diverse field for the research of their relationship and emotional world, and is in the meantime a rich source for studying the reality, problems and worries of two Slovenian-Croatian emigrants in the beginning of the previous century.

KEY WORDS: migrants, migrants' correspondence, Slovenians in Croatia, Zofka Kveder, Slovenian literature, emigrant literature.

1. UVOD

Življenje in literarno delo pisateljice, publicistke, prevajalke in urednice Zofke Kveder (1878–1926) so poleg ostalih okoliščin opazno zaznamovala predvsem tri dejstva: ukvarjanje z ženskim vprašanjem v obdobju od preloma stoletja do razgibanega političnega dogajanja po prvi svetovni vojni, življenje in ustvarjanje zunaj slovenskega

¹ Univerzitetna diplomirana slovenistka; vladka.tucovic@guest.arnes.si.

prostora (Bern, Zürich, München, Praga, Zagreb) in smrt najstarejše hčere, devetnajstletne Vladimire Jelovšek (1901–1920). Zdi se celo, da so omenjena tri dejstva v neposredni vzročno-posledični zvezi. Njihovo razumevanje nas vodi k spoznavanju drugih življenjskih odločitev, dogodkov in dejanj življenjske in ustvarjalne poti prve slovenske pisateljice literature z umetniško vrednostjo oz. »prve avtorice ženske umetniške, feministično obarvane literature« (Borovnik 1996: 59). Sklepati bi bilo mogoče, da so njena prizadevanja v okviru ženskega gibanja, izražena s sodelovanjem pri reviji *Slovenka* (1899–1902), urejanjem ženske priloge *Frauenzeitung* zagrebškega dnevnika *Agramer Tagblatt* (od leta 1910 dalje) in izdajanjem mesečnika *Ženski svijet* (1917–1920), leta 1918 preimenovanega v *Jugoslavensko ženo* (*Slovenska književnost*: 247–248), vplivala tudi na njeno družinsko življenje in obratno. Ekonomska neodvisnost od moža, njuno začetno ločeno zakonsko življenje in poznejša razveza zakona, vse to je imelo neposredni vpliv na ideje njenih literarnih in publicističnih del, sooblikovalo pa je tudi njeno zasebno življenje in posledično življenje njenih treh otrok.

Zofka Kveder, poklicna pisateljica literature, v kateri se je prvič v slovenski književnosti pojavila ženska kot upornica zoper tradicijo (Boršnik 1962: 323), in urednica ter mentorica mlajšim generacijam piscev v reviji *Domači prijatelj*, zagovornica ženske enakopravnosti, ki je bila hkrati gospodinja, žena in mati v času prve svetovne vojne, je s svojo osebnostjo nedvomno v precejšnji meri zaznamovala slovensko in še posebej hrvaško kulturno življenje v obdobju 1906–1926, potem, ko se je iz Prage za stalno preselila v Zagreb. Obe omenjeni mesti sta ključnega pomena za oris njene literarne in publicistične dejavnosti ter njene podobe v slovenski in hrvaški javnosti.² Ali bi bilo za življenje zunaj slovenskih dežel v dveh srednjeevropskih prestolnicah takrat skupne države Avstro-Ogrske in literarno ustvarjanje v slovenskem in sočasno tudi v nemškem in pozneje hrvaškem jeziku mogoče reči, da jo označuje ne le kot prvo »pravo« slovensko pisateljico, temveč tudi kot slovensko izseljensko pisateljico? K temu vprašanju me je navedla misel Marjana Drnovška, ki ne ugotavlja le izseljenske tematike v njenih delih, noveli *Hrvatariji* (1903) in drami *Amerikanci* (1908), pač pa status izseljenke tudi v njenem življenju: »Na določen način je bila sama izseljenka, tako v fizičnem kot v duhovnem smislu« (Drnovšek 2004: 388).³ V slovenščini je izdala tri zbirke kratke proze: *Misterij žene* (1900), *Odsevi* (1901), *Iz naših krajev* (1903), dve knjigi dram: *Ljubezen* (1901), *Amerikanci* (1908) in roman *Njeno življenje* (1914). Zbirka kratke proze *Iskre* (1905) vsebuje črtice in novele v slovenščini in hrvaščini, medtem ko je samo v hrvaškem jeziku izdala dve zbirki kratke proze: *Jedanaest novela*

² Ni zanemarljivo tudi dejstvo, da sta hrvaški pisateljici tudi njena vnukinja Sunčana Škrinjaric (1931–2004) in pravnukinja Sanja Pilić (1954).

³ Na njeno dvajsetletno prebivanje na Hrvaškem je zaradi tedanjih skupnih državnih okvirov (za Avstro-Ogrsko še Država SHS in Jugoslavija) mogoče nekoliko nenavadno gledati kot na izseljenstvo v tujini, vendar je tujina opredeljena »v smislu ozemlja in družbenega okolja zunaj slovenskega etničnega prostora« (Drnovšek 1999: 29). Zofka Kveder po odhodu iz Trsta leta 1899 znotraj slovenskih etničnih meja za stalno ni živela nikoli več; pokopana je v Zagrebu. V zvezi z izseljevanjem Slovencev na Hrvaško prim. Kržišnik Bukić (1995), Drnovšek (1999: 33–35), Gantar Godina (2001: 15–18, 2004: 77–94).

(1913), *Po putevima života* (1926), roman *Hanka: ratne uspomene* (1918) in dve drami: *Arditi na otoku Krku* (1922) in *Unuk kraljeviča Marka* (1922).⁴ Iz njene bibliografije (Mihurko Poniž 2003b: 255–265) je razvidno, da je še vse do leta 1914 hkrati pisala v slovenščini, hrvaščini in nemščini, s čimer je mogoče zavrniti trditev v leksikonu *Slovenska književnost* (1996: 247), da je v hrvaščini pisala od preselitve v Zagreb leta 1906. Pač pa podatki v bibliografiji potrjujejo misel Marje Boršnik (1962: 330), da se je po letu 1914, ko je v Zagrebu napisala roman *Njeno življenje*, res končalo njeno pisanje v slovenščini. Sodi potemtakem del njenega opusa v slovenskem in hrvaškem jeziku, ki je nastal na Hrvaškem in bil tam (tudi) izdan, v »književnost slovenskih izseljencev« (Žitnik 2000: 161), v hrvaško književnost ali v slovensko in hrvaško književnost?⁵ Kakorkoli že, vsekakor pritrjujemo misli, da »geografski vidik (nastajanje literature izven matičnega prostora) ni zadosten kriterij za /njeno/ ločeno obravnavo v sintetičnih pregledih slovenske književnosti« in da sodi »delom matične literature ob bok, ne pa v ločena poglavja« (ibid.: 170). Zofka Kveder je primer slovenske pisateljice, ki je večino svojega opusa napisala (in izdala) na tujem, pa se je v slovenski literarni zgodovini nikoli ni obravnavalo kot izseljensko avtorico.

Podobe Zofke Kveder na začetku 20. stoletja, ko je bila ta slovenska izobraženka enako doma v Ljubljani, na Dunaju in v Pragi, se brez težav sporazumevala v nemščini in v slovanskih jezikih (hrvaščini, srbsščini, češčini, ruščini) in si za kraj študija neizbežno izbrala katerega od univerzitetnih mest zunaj takratnega slovenskega ozemlja, si ne moremo pravilno izoblikovati brez upoštevanja vseh zgoraj naštetih značilnosti časa, v katerem je živela. Za tisti čas občudovanja vredna mobilnost po Evropi in prehajanje med jeziki (poleg že naštetih jezikov, v katerih je ustvarjala, je govorila in si dopisovala še v češčini), sta bila takratnemu intelektualcu nujnost in pogoj, za žensko pa še toliko težje dosegljiva in uresničljiva.⁶ Z današnje perspektive se njeni volji in uspešnosti v času, ko je potovanje predstavljalo neudobno in počasno vožnjo z vlakom, še zmeraj tudi s konjsko vprego ali najceneje – peš, lahko le čudimo. In hkrati s seznanjanjem z njeno težko življenjsko in pisateljsko potjo izrazimo ustvarjalki tistega časa občudovanje in spoštovanje.

Še neobjavljena zasebna korespondenca med materjo in odraščajočo hčerjo, ki ponuja možnost za podrobnejšo osvetlitev njunega odnosa in za ponazoritev podobe

⁴ O njenem hrvaškem opusu prim. Tucovič (2006).

⁵ Medtem ko se slovenska tradicionalna literarna zgodovina v *Enciklopediji Slovenije* odreja njeni ustvarjalnosti v hrvaščini: »Njen protivojni roman v pismih *Hanka* (1917) pripada hrvaški književnosti« (Koren 1992: 115), ji novejša, v okviru feministične literarne teorije (Mihurko Poniž 2003a), priznava eno osrednjih mest v njenem opusu. Hrvaška literarna zgodovina jo pojmuje kot slovensko in hrvaško pisateljico (Detoni Dujmić 1998: 187, Nemeč 1998: 164), za kar se izraz »dvopripadna avtorica« (Kovač 2005: 133) izkaže več kot prikladen.

⁶ O možnostih pridobivanja izobrazbe, ki jih je v tistem času imela ženska, veliko pove že naslednji podatek: »Na avstrijskih univerzah ženske vse do leta 1897 po pravilu niso mogle študirati niti kot redne niti kot izredne slušateljice« (Hojan 1970: 63). Zofka zaradi šolanja v dekliškem liceju ni imela mature in bi bila lahko študirala le na univerzi v Bernu, kjer zrelostni izpit ni bil potreben za vpis, vendar ji gmotne razmere tega niso dopuščale.

Zofke Kveder kot matere napol odraslega otroka, je kot del zapuščine Zofke Kveder shranjena v rokopisnem oddelku NUK pod številko Ms 1113 in obsega 64 materinih in 53 hčerinih enot (pisem, dopisnic in razglednic) od leta Vladošinega⁷ odhoda v Ljubljano (1912) do njene smrti v Pragi (1920).⁸ Po razvezi prvega zakona z Jelovškom leta 1912 je najmlajša hči, enoletna Mira, krajši čas stanovala pri očetu, srednja, petletna Maša, pri materi, enajstletno Vladošo pa sta poslala iz Zagreba na šolanje v Ljubljano, tako da se je fizična oddaljenost matere in hčere začela že pri Vladošinih prvih najstniških letih in trajala do smrti pri devetnajstih.⁹ Literarnim in kulturnim zgodovinarjem njuna pisma predstavljajo vir za osvetlitev pisateljčine osebnosti in ozadja njene ustvarjalnosti, hkrati pa so tudi migrantska korespondenca.¹⁰ Kot taka pomenijo po besedah nemškega raziskovalca Wolfganga Helbicha »socialnozgodovinsko dokumentacijo« (Drnovšek 2004: 119) in »priznan vir študij o izseljenstvu ter raznih vidikih družbenih in kulturnih pojavov« (Kalc 2004: 153).

Za težavnost odnosa med pubertetniško hčerjo in materjo, ki večino časa nista preživeli skupaj, in za hčerino smrt se zdi, da sta še ne dvainštiridesetletno pisateljico prizadeli do te mere, da sta vplivali na njeno nadaljnje življenje in ustvarjanje. V istem letu, ko je žalovala za umrlo hčerjo, je propadlo izdajanje *Jugoslavenske žene*, tudi zaradi politične kariere drugega moža so se vrstili politično obarvani publicistični napadi, kar vse je zaradi ostalih zdravstvenih težav in depresij vplivalo na njeno ustvarjalno moč (Mihurko Poniž 2003a: 205–206). Moževa zahteva po razvezi zakona spomladi 1926 je bila še zadnja kaplja čez rob, sledil je poskus samomora in jeseni istega leta uspeli samomor oziroma kap kot uradno zabeležena smrt pri osemindesetih letih (ibid.: 211). Primerjava vključenosti Zofke Kveder v kulturno in politično slovensko in hrvaško življenje in vprašanje njenega izseljenskega statusa (življenje v Zagrebu, zamenjava

⁷ Čeprav je bilo uradno hčerino ime Vladimira (pač po očetu Vladimirju Jelovšku), je iz pisem med Zofko in njo razvidno, da je hči očitno uporabljala ime Vlada, kakor se je tudi podpisovala. Zofka jo v pismih imenuje še Vladica, v črticah o svojih treh hčerah jo je imenovala Vladka, Vladinka, Vladoša, Vladoška (prim. Kveder 1978). Tudi v priložnostnem spominskem zapisu Vladimirene sestre Mire (Jelovšek Škrinjarič 1978) jo le-ta imenuje Vladoša, zato sem se v pričujočem besedilu odločila večinoma uporabljati ime Vladoša.

⁸ Med februarjem in majem 2005 sem jo v celoti prepisala. Za vzpodbudo pri tem in nasvete ter pripombe pri delu, ki je sledilo, se zahvaljujem Mirjam Milharčič Hladnik, Katji Mihurko Poniž in Zvonku Kovaču, Ifigeniji Zagoričnik Simonović pa za nesebično pomoč na samem začetku.

⁹ Dopisovanje na večje razdalje je povzročilo ravno izseljevanje (Drnovšek 2004: 115), po navajanju Lada Kralja (2001: 176) pa je korespondenca nasploh posledica geografske nuje oz. prostorsko-časovne razdalje, ki vzpostavlja temelj pisemske komunikacije z namenom, ustvariti iluzijo, da sta korespondenta skupaj.

¹⁰ Pomembnost deleža pisem v avtorskih opusih dokazuje njihova objava v zbranih delih in redkejšje samostojne objave (npr. Josipa Vidmarja *Pisma Karmeli Kosovel* ali *Izbrana pisma Louisa Adamiča*), po mnenju urednika pisem Ivana Cankarja, Izidorja Cankarja, pa so pisateljska pisma »najzanesljivejše gradivo za njegov življenjepis, analizo njegovega dela in njegovo dušeslovno karakteristik« (Kralj 2001: 188). Migrantsko korespondenco (v zvezi s poimenovanjem prim. Milharčič Hladnik /2005: 193/) predstavlja dopisovanje, v katerem mora eden od korespondenčnih udeležencev biti izseljenec (Drnovšek 2004: 118), kar je Vladoša, dijakinja v Ljubljani in študentka v Pragi, kot začasna izseljenka vsekakor bila.

ustvarjalnega in zasebnega jezika – s hčerami je govorila hrvaško;¹¹ korespondenca z Vladošo je v hrvaškem jeziku¹² sta nedvomno dve področji njega življenja in dela, ki do zdaj zaradi večjega poudarka raziskavam njenega literarnega ustvarjanja nista bili podrobneje izpostavljeni, predstavljata pa eno od določnic ustvarjalnega opusa Zofke Kveder.¹³

2. ZOFKA KVEDER IN NJENA HČI VLADOŠA JELOVŠEK: REALNO OZADJE KORESPONDENCE IN NJENA ANALIZA

Zofka Kveder se je rodila 22. aprila 1878 v Ljubljani, kjer je pri šestnajstih letih končala s formalnim izobraževanjem in se, najprej v Kočevju, potem Ljubljani in Trstu, zaposlila kot uradnica. Od leta 1898, ko je objavila prvo črtico v *Slovenki*, je kratko prozo objavljala v takratnih vodilnih slovenskih časopisih. V času nekajmesečnega bivanja v Švici in Nemčiji se je preživljala z literarnimi in publicističnimi revialnimi objavami. V Pragi je še prevajala in v šestih letih izdala pet knjig, med njimi leta 1900, ko je bila stara dvaindvajset let, v samozaložbi prvenec, zbirko črtic *Misterij žene*. Še neporočena (z Jelovškom sta se civilno pročila šele leta 1903) in materialno neodvisna je leta 1901 rodila hčer Vladošo, kar jo je osrečilo in postalo vir navdiha več kot po-

¹¹ Njena najmlajša hči, Mira Jelovšek Škrinjarić, se je ob stoti obletnici materinega rojstva v zvezi s tem spominjala: »V Slovenijo nismo šli nikoli, če odštejem zase tisto poldrugo leto, ko sem bila v Škofji Loki v samostanski šoli. Tudi govorili nismo slovensko in nisem imela občutka, da je mati Slovenka. A kadar je iz nje privrelo kaj takšnega, kar pri nas ni bilo v navadi, kak vzdih, kakšna slikovita prisposoda, smo vendarle vedeli, da je v duhu na Slovenskem. Tako je v meni za zmeraj ostalo nekakšno hrepenenje po Sloveniji, Slovenija mi je bila kakor objubljenca dežela« (Jelovšek Škrinjarić 1978: 254).

¹² V slovenščini je Zofka Vladoši pisala trikrat, ni pa jasno, kakšen je bil povod. Iz napak v končnici besed v tožilniku 8. 7. 1914 »Poljubi Mašu in Miricu in spominjaj se mame« (Tu in v nadaljevanju poudarila V. T.) je mogoče razbrati, da je Zofki prehajanje med dvema jezikoma leta 1914 že začelo delati preglavice, vsaj v pisni obliki. Po drugi strani se Vladoši s hrvaškim maternim jezikom v hrvaških pismih v Ljubljani, kjer je bila učni in pogovarjalni jezik slovenščina (za podatek o učnem jeziku v takratnem ljubljanskem ženskem liceju, ki mi ga je iz šolskega izvestja *Štatut cesarja Franca Jožefa I. mestnega deklhiškega liceja za leto 1912* posredovala Tjaša Obal iz Slovenskega šolskega muzeja, se ji zahvaljujem) vrivajo slovenske besede, npr. na razglednici 30. 10. 1913: »Piši mi **prosim** Te odmah.«

¹³ Poleg kritičnih objav v slovenskem in hrvaškem časopisju, spominskih zapisov sodobnikov ob njeni smrti (1926) in v poznejših letih (Minka Govekar, Etbin Kristan, Marta Tausk) (Mihurko Poniž 2003: 210, 224, 229) predstavlja prvo podrobnejše vrednotenje literarnega opusa Zofke Kveder izdaja njenega *Izbranega dela* v sedmih oz. osmih knjigah v Belo-modri knjižnici (1938–1940) v uredništvu Marje Boršnik in Eleonore Kernc. Vse do danes so se z njeno literaturo ukvarjale predvsem raziskovalke (ob že omenjeni Marji Boršnik še Božena Orožen in Erna Muser) (*Slovenska književnost*: 248). Temeljita analiza njenega dela v okviru feministične literarne teorije je bila opravljena v monografiji Katje Mihurko Poniž (2003). Najnovejša sta prispevka interkulturne interpretacije hrvaškega literarnega zgodovinarja Zvonka Kovača (2005) in obravnava romana *Hanka* v korpusu literarnih besedil slovenskih avtorjev o prvi svetovni vojni (Novak Popov 2005).

lovice objavljenih črtic o njenih otrocih v reviji *Domači prijatelj*. V črtici *Moja mala*, ki jo je leta 1903 objavila v *Ljubljanskem zvonu*, je zapisala:

In vedno bolj se je zgoščala noč in ura je minevala za uro. Lačna sem sedela pri oknu, v skrbeh nad jutrišnjim dnevom, opravljana,¹⁴ žalostna, nezmožna delati in ustvarjati, po čemer sem tako hrepenela. Neizmerna grenkost mi je napolnjevala dušo, topo so mi strmele oči v noč, bilo mi je prebridko in pretežko, da bi bila lahko jokala. Tedaj je zazvenel srebrn smeh po sobi. Ali ste kdaj slišali smejeti se otroka v snu? – Ni slajšega zvoka! Moja mala se je smejala veselo, prisrčno in ta sladki, nedolžni smeh mi je hipoma pretresel dušo kakor rajska godba. /.../ Vstala sem. Pozabila sem na glad in na skrbi in na hude misli. In visoko sem se zravnila. Česa mi manjka? – Malo denarja! Zato vse skrbi, zato vse obupavanje, zato ta topost in nemir, ki mi odganja vse misli iz glave, ki mi niči zaupanje vase! Saj sem srečna! Ali ni to smešno; malo denarja! Oh, dokler je samo to, sem srečna! Hudi dnevi morajo biti, ali minejo! Zakaj srečna sem! Pozabila sem na svojo srečo od skrbi. Oh, ko bi ne bila srečna, bi se jih nikoli ne otresla, zadušile bi me! Ali moja sreča se me dotakne in vse hudo in bridko izgine kakor mučen sen. Zopet verujem v svojo moč, v svojo zmožnost in v svojo voljo in vem, da ne omagam pred ciljem! Oddahnila sem se globoko, našgala luč in napisala to črtico. (Kveder 1978: 7).

V pismu 9. 4. 1915 je Vladoši o tem času in svojih življenjskih nazorih pisala:

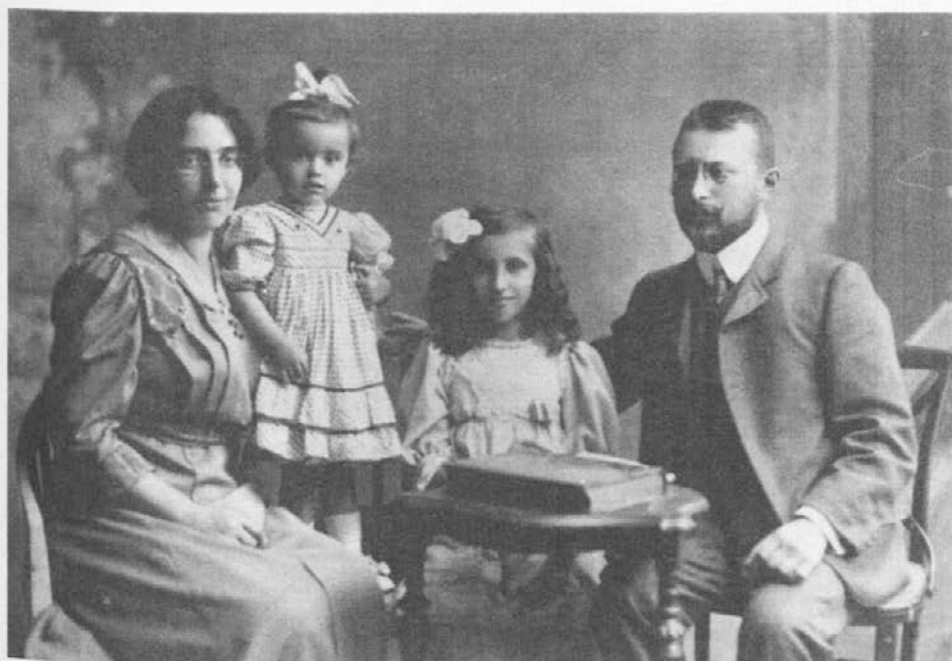
Tvoj otac je stajao tada na veoma visokoj moralnoj visini kad se je razpredao medju nama prvi lijepi početak ljubavi. – Ti si se rodila izvenbračno. Nu, nemoj misliti, da si dijete nehotimičnog grijeha. Ti si dijete moga srca, moje duše, a ne dijete vruće i nepromišljene krvi. Ja sam znala, što činim i kad sam osjetila, da ću postati majka, bijah sretna. – Ali ja sam bila mlada, jaka, zrela žena od 22 godine, znala sam, što uzimam na sebe i da moram to dobro platiti, da ću oskudjevati, da će me ljudi možda i prezirati, da ću patiti itd. Moja draga, mnoge teške sam ja časove proživjela za Tebe. I zato baš toliko duhčem za Tebe.¹⁵

Kljub otroku in življenju v tujini je prijateljske, pisateljske in aktivistične stike vzdrževala s potovanji v Sarajevo, Zagreb in Ljubljano, kjer je imela jeseni 1901 na ustanovnem srečanju Splošnega ženskega društva predavanje na temo ženske v družbi in družini (Mihurko Poniž 2003: 177). Tudi potem, ko se je s petletno Vladošo in možem leta 1906 preselila v Zagreb, se je z urejanjem ženske priloge nemškega zagrebskega dnevnika vključevala v žensko gibanje in še zmeraj večkrat potovala v Prago, stike pa ohranjala tudi prek dopisovanja s številnimi ljudmi iz Slovenije, Hrvaške, Avstrije, Češke itd.¹⁶ V Zagrebu je leta 1907 pri devetindvajsetih rodila drugo hčer Mašo, štiri leta zatem, leta 1911, pri triintridesetih, še tretjo hčer Miro.

¹⁴ Pisateljica, ki je v svojih delih opozarjala na žensko neenakopravnost in zapostavljenost, vrh vsega še z nezakonskim otrokom, je bila na prelomu stoletja tarča obrekovanja in posmeha.

¹⁵ Odlomki pisem so navedeni iz dobesednega prepisa brez lektorskih posegov; dopuščena je možnost, da je pri prepisu zaradi mojega nepopolnega znanja hrvaščine prišlo do sekundarnih, predvsem pravopisnih napak.

¹⁶ O tem priča številčnost obsežne korespondence, ohranjene v njeni zapuščini v NUK-u, v kateri je

Slika 1: Zofka Kveder s svojim prvim možem Vladimirjem Jelovškom in starejšima hčerama Vladošo (na desni) in Mašo, pred rojstvom tretje hčere Mirice ok. leta 1910 (NUK, Ms 1113).

Leto pozneje se je po več kot desetletje trajajočih prepirih, nerazumevanju in moževi nezvestobi razšla z Jelovškom in zaživela s šest let mlajšim novinarjem in politikom Jurajem Demetrovičem. Novega življenja, Demetrovičeve in Vladošine podobe se je Mira Jelovšek Škrinjarič (1978: 250, 254) spominjala takole:

Pri očimu sva našli s sestro topel dom. Bil je miren in tih, veder in ljubezniv. Mati pa je bila vzkipljiva in kadar se je zaradi česa glasno razburjala, jo je s prijaznimi besedami kmalu spravil v boljšo voljo. /.../ Vladoša, najstarejša, ni nikoli stanovala z nami in je tudi redko prihajala k nam, vendar je bila v mojem življenju dokaj prisotna. /.../ Vladoša je bila deset let starejša od mene in zmeraj se mi je zdela odrasla, resna in pametna. Zelo sem bila ponosna nanjo in vseč mi je bilo, da imam sestro, ki mi je nekakšna druga mati in tako podobna moji pravi materi.

Z Demetrovičem sta se poročila prav na Vladošin rojstni dan leta 1914. Vladoša – iz njenega pisma se vidi, da je z razumevanjem sprejela materinega novega moža – ji je 20. 2. 1914 pisala:

Odmah, kad sam saznala, kada će biti vjenčanje, sam si mislila zašto si baš na

tudi del korespondence s tremi njenimi najboljšimi prijateljicami, ki niso bile po naključju doma iz treh delov nekdanje monarhije: Ivanka Anžič Klemenčič iz Ljubljane oz. Trsta, Zdenka Hásková iz Prage in Marta Tausk iz Gradca.

Slika 2: Razglednica ljubljanskega dekliškega internata Mladika (NUK, Ms 1113).

taj dan odločila tu svečanost. Kako vidim, Ti još uvijek ne možeš zaboraviti svu žalost i trpljenje, što si podnesla, kada si bila kod tateka. Ali prosim Te, zaboravi, na sve ono, što je bilo, te bar sada si sretna, a u miru i veselju, češ odsele živjeti. Mi djeca ćemo Ti raditi veselje, Juraj je tako dobar. No vidiš sada si sretna onako kako si željela, pa nemoj više misliti na ono što je nekad bilo.

Kljub temu da vsebujejo prva Vladošina pisma (pri enajstih letih) še nekoliko otroških potez, materi npr. poroča, koliko in česa se mora učiti, veje iz teh dopisov otroka, za več mesecev ločenega od mame in domačih, v mestu zanj tujega jezika (slovenščine), neverjetna zrelost in občutek odgovornosti, da materi ne bi povzročala skrbi. Zdi se, da je žalost zaradi ločitve popolnoma potlačena, zaznati jo je mogoče le na redkih mestih. Tako je nekaj dni po prihodu v Ljubljano, 17. 9. 1912, mami pisala:

Pošiljam Ti sliku 'Mladike' i našu spavaonico, da vidiš kako mi je ovdje u Tvojom rodnom gradu lijepo.

Večkrat piše, kako pogreša mlajši sestrici: *Jako me veseli, da je Mirica tako lijepo vesela, no čim više Ti meni o njoj pišeš, tim više si ju želim vidjeti. Najlepši dar, kojega si uopće mogu misliti, i koji bi mi najviše veselja načinio za Božić, bi svakako bio, da čim prije dođeš u Ljubljanu, i to, ili Mirčekom ili pa sa Micikom. Jako žudim za mojima sestricama. Jesu li dobre?*

Čprav bi po vsebini večine Vladošinih pisem lahko sklepali, da so nastala kjerkoli v Evropi, sta na več mestih eksplicitno izpostavljena Ljubljana in dekliški internat Mladika; 9. 9. 1912:

Moram Ti s veseljem javiti, da mi se ovdje vrlo svidja. Mnogo ljepše nego sam si ikad mogla pomisliti. Ovu noć sam jako dobro spavala. Divan pogled imamo na krasan park Tivoli. Lijepi pogled je i na stari grad. Danas sam bila s gosp. Wessner malo po Ljubljani. /.../ Klima je uopće više kontinentalna nego kod kuće. Osobito lijepo je u jutro kad je još malo maglovito, pa onaj gorski zrak to je milina. Što se toga tiče kuća od Mladike je jako lijepa mnogo ljepša nego li je na fotografiji.¹⁷

Poroča, da se v lepem vremenu sprehajajo v Mestnem logu, vendar je že leto zatem nad ljubljanskim vremenom manj navdušena; 30. 9. 1913: *Ovdje je već dosta hladno, pa se moram i toplije oblačiti. Također je gusta magla. Šetati idemo dosta rijetko, pošto je jako grdo vrijeme. O slovenski aktualnosti piše predvsem v prvem vojnom letu (npr. o koleri v Litiji in Idriji), materi pa predstavlja živo vez z ljubljanskim kulturnim dogajanjem; 11. 1. 1913: *Ovdje u Ljubljani kod Šventnerja u Prešernovi ulici je izložena Tvoja karikatura. Vidjela još nisam, ali mislim da ću ići danas. Še posebej zanimiv pa je zapis 30. 9. 1913: *Bila sam na footballmatch između Haška i Ilirije. Haška je igrala vanredno slabo, jer su bili pobijedeni sa 1 : 3. Zar to ni sramota za nas Hrvate, koji smo već tako i tako ponižani od Slovincov?***

Predvsem po smrti Zofkine matere v Ljubljani leta 1915, ob čemer je bila Vladoša Zofki v veliko pomoč in oporo, kar je razvidno iz pisem, se je odnos med materjo in hčerjo kljub fizični oddaljenosti poglobil in spremenil v nekakšno obliko prijateljstva; Zofka je v pismu 21. 2. 1915 občutenje spremenjenega razmerja izrazila z besedami: *Što nije život ipak dobar? Sirota majka je umrla a Ti si mi bila blizu, blizu, kćerka, dijete još a već i prijateljica, već i tješiteljica u mojoj tuzi. To sve je lijepo i puno nove sreće.* Sprememba se kaže tudi v njenem razmerju do Maše in Mirice, Vladoša namreč začne o njiju govoriti kot o otrocih (Vladoši je takrat štirinajst, Maši osem in Mirici štiri leta), Zofka pa ji tudi poroča o njiju kot kakšni odrasli ženski, svoji prijateljici, že v pismih pred materino smrtjo; 6. 12. 1912:

Mirica Ti je užasnozgodna. Več malko hoda. Kad dodje k meni gore mi je uvijek na rukama. Neće niti da se makne od mene. Sladka je, ja je užasno volim. I spava kod

¹⁷ Izeljenčeva pisma niso le vir stvarnih informacij, temveč predvsem odraz duševnega stanja pišo-
čih, žalosti in veselja ob prihodu v novo okolje in prilagajanju nanj. Predvsem pisma ob prihodu
izražajo občutke izgube, polna so odkritosrčnosti, hkrati pa zamolčanosti in (pol)resnic (Drnovšek
2004: 118). Sklepamo lahko, da je marsikaj nelepega zamolčala tudi Vladoša.

mene. Veselim se jako, da će biti sve tri moje kćerkice opet zajedno uz mene. Moramo onda opet ići još k fotografu. To ću si ja pokloniti sama sebi na božićni dar.

Slika 3: Zofka Kveder s svojimi tremi hćerami ok. leta 1912 (NUK, Ms 1113).

Štirinajstletno Vladošo je po materini smrti že skoraj čezmerno obremenjevala s svojimi stiskami, v pismu 8. 4. 1915 ji npr. piše: *Ja imadem posla i brige preko glave. Djeca rastu, sve jima je tijesno, usko i kratko – Danas ne mogu, da Ti pišem lijepo, oprosti! – Tako mi je pusto u duši, tijesno u srcu.* Včasih se tudi zdi, da na ramena svoje sicer najstarejše, a vendar še napol otroške hćere nalaga prevelika bremena, ne zavedajoč se, da jo s tem preobremenjuje oz. v njej vzbuja občutke, da je materi premalo v oporo in pomoč, čeprav ji s tem izkazuje tudi zaupanje, s katerim si je hći lahko gradila svojo samozavest, npr. v pismu 16. 3. 1915: *Znaš, kad dodješ kući onda ćeš Ti tjedan dana gazdariti, kuhati, rediti i šivati. /.../ Ali, silno se veselim na to! Ti si sada već velika, zgodna, pametna, pa će nam biti sasma lijepo. Skupa ćemo raditi, čitati, šetati. Samo djecu mi nesmiješ odviše komandirati, da ne bude krika još veća. Uostalom, ja ću u vrijeme svog slobodnog tjedna šetati, sjediti u kućici na vrtu, pisati i odmarati se.* Njun odnos so označevali Zofkini neprestani očitki, da ji hći ne piše dovolj in da je ne ljubi (Zofka se je najverjetneje zavedala odtujenosti, ki jo lahko povzroči dolgotrajna ločitev matere in hćere), ponavljala so se pisma s podobnimi očitajočimi uvodnimi ali zaključnimi besedami. Videti je, da se je Zofka bala, da se ne bi hći bolj navezala na očeta, ki je finančno skrbel zanjo in jo v Ljubljani očitno tudi večkrat obiskal, zato je v pismu 22. 1. 1913 poskušala vplivati nanjo:

Poslednji Tvoj list n. pr. opet mi je dokaz, kako malo osjećaš za svoju majku, koja sama doduše nema više skupocenih darova za Tebe ali koja si je godine i godine odricala puno toga, da je Tebi bilo dobro, da si se učila itd. – Ne tražim, da sada to razumiješ, ali ipak toliko bi mogla imati ili recimo pristojnosti, da mi ne pišeš samo tada, kad nešto trebaš i ne samo par površnih riječi bez svakog osjećaja. Žalosti me to. – Ti znaš, kakve su prilike. Svašta se može još dogoditi. Lijepo je, da vjeruješ u tatu i da ga voliš ali nemoj zanemarivati ni svoje majke. Piši mi lijepo, kad mi pišeš.

Očitki o preredkem in preskopem dopisovanju se mešajo z Zofkinimi dvomi v Vladošino ljubezen in iskrenost, v pismu 5. 2. 1913 ji naravnost in neposredno očita pomanjkanje ljubezni:

Ili samo da možeš čitati svoje listove meni! To je sve tako hladno, studeno, bez srca, da ne bi nitko vjerovao, da je to pisala kćerka majci – Koliko bi mene više veselilo, da bi mi pisala jedan iskren, topao list, da bi mi priznala svoje pogreške i ono, što ti predbacujem, pa rekla, da su to dječje mane, kojih ćeš se u buduće rado okaniti. /.../ Ali pustimo to. Ako me voliš i ljubiš Ti ćeš se odmah sjesti i napisati mi par lijepih riječi. Daj načini to. Vjeruj majka je majka. Nitko Ti nije tako bliz nego ja.

Hči ji je iskreno odgovarjala, npr. 28. 3. 1913:

Još jednoć Ti kažem ne žalosti se radi mene što tako malo pišem, imam i ja svoje brige, te ne misli, da te ja ne ljubim. Ljubim te i ljubit ću Te do groba, pa Ti si moja mati, ti si toliko za me prepatila. A pitam se kada ću Ti moći ja to sve nadoknaditi. Nikada ... to će biti odgovor. Ja ću učiniti ono što mogu, ono što Ti zahtjevaš, ono malo ljubavi, što Ti od srca rado poklanjam, što ću Ti i uvijek dati. Moje srce po Tvojem mnenju je bilo dosada, zatvoreno, odsada neka Ti bude još otvorenije, neka se Ti pokaže dno, koje još po mojem mnenju nisi vidjela. Za sada zbogom i to znaj, da ako Te svi zapuste, ja Te primim natrag u moje ranjeno srce.

Očitno dejstvo, da sta živeli ločeno, ni imelo pozitivnega vpliva na njun odnos, Zofko je namreč za hčer nenehno skrbelo, Vladoša pa je živela v tujem mestu, z internatskimi vzgojiteljicami in pozneje »dijaškimi gospodinjami« ter z mamino prisotnostjo v pismih, ki so bila zmes dvojega, kar jo je gotovo begalo. Zofka je bila v njih mati in prijateljica hkrati, v nekem trenutku materinska vzgojiteljica, stroga, karajoča in polna napotkov za življenje, skupaj s pripovedovanjem in navajanjem lastnih izkušenj, s čimer odraščajoče hčere gotovo ni pritegnila, spet v naslednjem pa prijateljsko zaupljiva in iščoča pomoč iz velikokrat brezizhodnih situacij, ki so mešanica preobremenjenosti z gospodinjstvom, skrbi za otroke in pomanjkanja časa za intelektualno delo.

Življenjske razmere so se v veliki meri poslabšale sredi vojne, v času katere pa je Zofki vendarle uspelo napisati roman *Hanka* in začeti izdajati revijo *Ženski svijet*, kar priča o njeni občudovanja vredni energiji, o čemer je Vladoši sicer pisala 16. 3. 1915:

Ja tako ne mogu dalje. Nisam sposobna za nikakav posao nikakvo čitanje. Mirica pije leberthran, Teloh mi je rekao, da ju svaku srijedu i subotu kupam. Sve joj je prekratko, preusko, pa sam joj zašila troje gačice. Želim odmora, duševnog rada. Baš

imadem sada krasnu osnovu za dulji roman, u proljeće uopće najlaglje radim, ali kraj djece mi je nemoguće i čitati kamoli producirati.

Glede svojega finančnega stanja, ki je zadevalo tudi Vladošo, ni hčeri ničesar prikrivala. V pismu 8. 4. 1915 se je pritoževala zaradi Vladošinih previsokih izdatkov in jo opozarjala na težak gmotni položaj cele družine: *Ti ne znaš kakove imadem brige. - Grossmama se tuži da je bio onaj račun opet 140 K! - Za Boga što misliš! - Pa doći će možda vrijeme, da ćemo sve četvero morati živjeti od ovolike svote.* Iz njenih besed je čutiti, da je trpela, ker je morala odraščajočemu in razvijajočemu se otroku prigovarjati, naj manj jé, 26. 3. 1915: *Gospodja mi je pisala vrlo ljubazno pismo, hvali Te veoma. Samo me pita, ako baš i Mira tako puno jede. - Dakle, malko se moderiraj u tome, znaš, sada je užasna skupoća. Nemoraš biti gladna ali ipak. To nije bilo zlo mišljeno.* Sicer ji je venomer prigovarjala, naj pazi na svoje stvari, še posebej na obleko, da je ne bo prehitro uničila, naj varčuje na vsakem koraku z vsem, s čimer more, saj ji zaradi pomanjkanja denarja ne more skoraj ničesar nuditi. Na Vladošino prošnjo, da bi ji poslala sadja, je morala 23. 2. 1916 med opisovanjem svoje bede odgovoriti negativno:

Poslala sam Ti 24 buhtle. Poslala bi Ti ih bila par više ali nisam mogla dobiti veće kištice. Ovu sam dobila kod Wronstila, Jabuka Ti ne mogu poslati, jer ih sami više nemamo već mjesec dana a na trgu su po 80 fkg. To mi je preskupo. - Uopće su moji primitci tako skromni, da jedva eksistiram. Ti nemaš pojma kakva je tu skupoća. Danas bih bila ipak još kupila 1 kg špeha, da spremim nešto masti za proljeće a to stoji već 6 K 60 f.! Ja ću Ti poslati svaki mjesec jedanput buhtle ali to je sve što mogu, jer dobivam sada reducirane krušne karte. Zofka je bila s hčerjo povsem odkrita, celo surova, v pismu 11. 2. 1916 ji je jasno povedala, kaj vse jo v prihodnosti zaradi vojne mogoče še čaka: da ne bo mogla nadaljevati šolanja, še posebej ne, če se bo očetu kaj zgodilo na fronti.

Hčeri je ves čas prigovarjala, naj se uči angleščino in francoščino, skrbela je tudi za njene inštrukcije iz latinščine, da bi Vladoša lahko opravljala maturo, s čimer bi ji bila odprta pot na univerzo. S tem so bili sicer povezani ogromni stroški, še posebej, ker je študiju nasprotovala »grossmama«, ki bi ga sicer lahko financirala, zato se je Zofka angažirala, da bi Vladoša dobila štipendijo, kar je razvidno iz pisma 1. 2. 1916:

Ti mene nisi dosta brzo informirala, niti mi sada nisi smjesta pisala, kako sam to tražila. A piši mi ljepše, jer bogme, ja izgubim drugače svo volju brinuti se za Tvoje interese. Ako ne možeš do mene, kako veliš, a onda idi k ljudima, koji su Ti bliži. Ali držim, da svakako nema čovjeka, koji bi bio toliko činio za Te koliko sam ja.

Iz zadnjih besed je že mogoče razbrati globok prepad, ki se je pričel širiti gotovo že v prvih letih njune ločenosti, poglobljaj pa se je z Vladošinih odraščanjem in dozorevanjem.

Zofka se je ves čas obtoževala zaradi storjenih napak v odnosu do Vladoše. Pravzaprav ji je bilo neprenehoma žal, da je do hčere prestroga, da jo skuša obvarovati pred napakami, ki jih je delala sama. Že zato, ker ji je bila Vladoša zelo podobna, je v njej videla sebe in ni želela, da bi tudi hči doživela enake težave (z odhodom v Prago je Vladoša stopila na enako izseljensko življenjsko pot kot pred njo Zofka). Vedno

vnovična materina obžalovanja pa Vladoši niso veliko pomagala, čeprav jih je Zofka zavila v lep jezik in jih celo uporabila v svoji odlični kratki prozi, kot kaže odlomek iz črtice, objavljene v *Domačem prijatelju* že leta 1912 (Kveder 1978: 233):

Ti, Vlada, ti moja pametna, pridna! Dobra si in ljubim te iz dna srca. Nestrpna sem, nagla sem s teboj, saj si še otrok, in hočem, da ne bi delala napak, da bi bila pametnejša od mene, natančnejša, marljivejša. Neumno je to. Mnogokrat se zbudim v tihi noči in mislim nate in te gledam tako od daleč in se zavem, da si dobra in pridna in pametna. Moje srce se napolni s ponosom in ljubeznijo. Ti moja najstarejša, ti mala mamica svojih sester, dobra si in vesela sem te. Res, pride dan, pride sto majhnih dolžnosti, sto majhnih skrbi, cela jata majhnih neprijetnosti vsakdanjega življenja. In tvoja mama je nestrpna in če ti kaj zagrešiš, se jezi bolj, kakor je treba, kara bolj, kakor zaslužiš. Kako smo ljudje smešni, sami si kvarimo lepoto in srečo, na sto malenkosti razdrobimo in zgubimo dan, namesto da bi zložili trenutke v skladno celoto.

Da se nista razumeli, da je med njima ves čas prihajalo do nesporazumov in očitkov, da Vladoša očitno ni sprejemala materine skrbi in njenih napotkov, je razvidno iz Zofkinega hladnega pisma dve leti zatem; 11. 5. 1918: *Znam, da loše mariš, što Ti svetujem ja, znam da bi bilo mnogošta drugčije, da si više slušala mene. Ti meni kažeš, da si dvomila, da li imam uopće osjećaja za Te – vjeruj, uvijek više nego Ti za mene. Ali i ljubav između djece i roditelja mora, da bude zajednička. /.../ Bit ćeš zlovoljna, jer Ti dajem savjete. Neugodan je posao, davati savjete, zato ga i ne vrši nitko, tko ne mora t. j. najbliži.*

Slika 4: Maša in Vladoša ok. leta 1915. Na fotografiji je že razpoznavna Vladošina velika podobnost z materjo (NUK, Ms 1432).

Na kakšen način se v pismih vendarle izražata njuna medsebojna ljubezen in navezanost, ki je v dopisovanju prvih let ne manjka? V prvih mesecih ločitve, npr. v pismu 6. 11. 1912, je Zofka Vladoši tako izražala svojo ljubezen in ponos: *Tata veli, da si visoka, svi vele, kojima pokažem Tvoju fotografiju, da si mi jako slična, pa me veseli, da ćeš biti i velika, kao i ja. Dobro je, znaš, da je čovjek jak, visok i zdrav! Barem podnese sve, štogod mu sudbina teškoga baci na put.*

Iz pisem je moč razbrati, da je Zofka pazljivo spremljala Vladošin razvoj, da jo je zanjo skrbelo, mogoče celo preveč, ali pa je bila do 12-letne hčere marsikdaj prekomerno odkrita, skušala je vplivati nanjo, razpredala ji je o stvareh, ki jih Vladoša mogoče ni niti dobro razumela:

Ti si sada u razvitku, ne samo tjelesnom, nego i duševnom, pa se nadam, da će sve ove nelijepje crte proći same sobom. Moraš više ljubiti istinu i iskrenost, nego do sada. Već nisi dijete a u Tvojim godinama počinja se razvijati karakter čovijeka. Željela bi, da postaneš ne samo pametna, tijelesno zdrava i čvrsta devojka, nego baš i u duševnom pogledu postaneš valjana. Ponosna postani i otvorena. Nemoj se jagniti za jeftinim uspjehima, koji se postignu sitničavošću, odijelom i sličnim glupostima. Budi vjerna. Na to osobito pazi, jer naginješ vrlo k tome, radi momentalnih probitaka izdati pa bilo samo riječima one, koje trebaš da ljubiš. – Nemoj biti odviše egoistična. I k tome vrlo naginješ. Nemoj ljubiti samo onda i onog, kada i od koga štogod dobiješ. – Ti u sentimentalnosti; roniš suze radi raznih sitnica ali ne dostaje Ti zbiljskog, dubokog osjećaja. – Ja često razmišljam o tebi. Vrlo si darovita, pa bi željela da se i u drugom pogledu razgriješ u obladan i krasan karakter. – Mlada si još, pa će sve ove dosadašnje mane, koje me, moram reći, iskreno zabrinjuju, odpasti od Tebe, sama ćeš ih se kasnije stiditi. – Nemoj se ljutiti, da Ti pišem tako. Čini mi se, da Te ja najviše poznam. Ja u Tebi instinktivno osjećam katkada pretvaranje i neko komedijaštvo, kog prezirem i mrzim. Tata i grossmama vjeruju Ti slijepo, ne prigovaraju Ti a Ti misliš, da Te više vole, nego ja. Ali nije to istina. Ja Te ne volim manje od njih, ma da Ti prigovaram. Čini mi se, da i Ti to znadeš, da Te dobro poznam, pa baš zato ne mariš toliko za mene.

Vprašanje, ki ostaja brez odgovora, je, koliko se je hči prepoznala v teh besedah oz. ali si jih je vzela k srcu in se jih držala. Nasploh je bila Zofka v pismih nagnjena k psihološkemu analiziranju, na trenutke se zdi, kot da je v hčeri prepoznavala svoje usodne leposlovne like, ki so v nenehnem boju s svojimi slabimi stranmi, s svojimi napakami, ki povzročajo njim samim in ljudem, ki jih imajo radi, samo gorje. Ko je odkrila, da se je 14-letna Vladoša v Ljubljani sestajala z nekim fantom, je materinski strah pred črno usodo in nesrečnim, zapečatenim hčerinim prihodnjim življenjem pripomogel k pretiranemu dramatiziranju v pismu 9. 4. 1915:

Ne, Vlada, to ne bijaše samo zabuna Tvoje duše i Tvoje fantazije, to je ozbilnije, opasnije. U Tebi se bude instinkti, kojih se ja bojim i protiv kojih se moraš boriti svom snagom. Izmenjivati poljupce s čovjekom, kojeg jedva poznaš! /.../ Što Ti neka kažem? Pazi se! Ti imadeš od mene moju fantaziju i romantičnost a od oca – osim mnogih dobrih vlasnosti, energiju i veselje za rad, ustrajnost – i nešto vrlo, vrlo opasno a to je putenost. – Sa strahom ja to vidim. Tek Ti je 14 godina i već si davala dvojici muškarca

poljubce! Lakoća i brzina, s kojom do tega dolazi, znak je ove opasne i sudbonosne baštine. Pazi se! Bori se sama sobom!

V nadaljevanju je videti, da je bila Zofka zelo zaskrbljena, prizadeta, tudi razdvojen na med vlogo stroge matere in vlogo ženske, ki poskuša razumeti mlado dekle, ki vstopa v življenje in spoznava srečo in trpljenje hkrati, zato je izrečeno poskušala omiliti:

Ti si mi već jedan put pisala, da Ti je teško, jer sreća gine a osobito, jer je uginula između mene i Tvog oca. A ja sam Ti odgovorila, da ništa, u što je čovjek uložio zbilja nešto lijepa, pa što je mnogo žrtvovao, sama ne ugive, pa da i na ruinama nečeg što bijaše jedan put među Tvojim ocem i menom, buja lijepi i novi život: Ti, pa Maša i Mira. Toliko toga Ti hoću reći, da bi se Te dojmilo, da bi ostavilo trag u Tebi. Pojmi, da Te volim. Ali pojmi, da ne mogu više imati onog pouzdanja u Tebe, kojeg sam imala do sada. Pojmi, da je u Tvom vlastitom interesu, u interesu Tvoje budućnosti i Tvoje buduće sreće, da Ti sada stegnem slobodu, da Te stavim pod pashu i da se Ti tome pokoriš, barem da dobrom voljom pokažeš, da Ti je žao Tvoje nepremišljenosti.

Da vendarle ni bila puristična, krepostna mati, ki bi hčer zapirala pred zunanjim svetom in nasprotnim spolom, se vidi iz treh pisem, ki jih je Vladoši pisala iste pomladi, marca 1915, pred aprilom, ko je izvedela za njeno »avanturo« v Ljubljani, in v katerih je govora o slikarju Ljubu Babiću, s katerim si je Vladoša dopisovala, Zofka pa ga je poznala in je dobrohotno spremljala razvoj njunega odnosa. V svojih opažanjih in nasvetih hčeri je bila nekoliko sentimentalna in pokroviteljska hkrati, zdi se, kot da se je vrnila v svojo mladost in skupaj s hčerjo podoživlja prve simpatije, hkrati pa na vse skupaj gleda z očmi zrele ženske, matere. V pismu 30. 3. 1915 ji tako piše: *Ono od Babića me veseli. Znam, da si Ti moja pametna Vlada. Ali znaš proljeće hoće, da cvate, pa srce neće uvijek, da sluša razum. A Ti si sada ono prvo, prvo rano proljeće. I ja uvijek dehčem, da Ti se šta desi, što bi ofurilo sreću i život. – Dakle, samo piši Babiću, on je zbilja zgodan i drag. I ja ga volim, njegov smijeh i njegove vragoljaste, lijepe oči. – Ali ljubiti, to je drugo, zar ne? Na ljubav ćemo još čekati, Vladica, zar ne? V nadaljevanju se je razpisala o svoji ljubezni z Jelovškom, ki se je nedolžno začela prav v Ljubljani, kamor je zdaj hčeri pisala, z namenom, kakor da bi ji hotela dajati zgled:*

Znaš, da sam bila ja već 20 godina stara, kad smo se sa tatekom šetali na Fužinama. I ništa se nismo poljubili. Bili smo takodjer zgodni, svježi i nešto hladni, kao rano proljeće, znaš. – Ali nemoj misliti, da sreća ikad umire. Ona prestaje ali ne umire. A oni lijepi čisti satovi na Fužinama, gdje je u ljetu tako hladno i zeleno, zeleno – oni su imali i svoje plodove i još danas nisu sasvim umrli i sasvim izčezli. Gledaj, da nije njih bilo, ne bi bilo ni Tebe, ni Maše, ni Mire. Zbilja: ljubav između mene i Tvoga tateka zatrta je, ali gledaj kakav Ti to nov život klije. Bilo je i sunca i smijeha i bure i plača i vedrih i mnogo teških dana – ali takav je život. – A umjesto onih davnih cvijetova kliju i cvatu tri nova života, tri nova puteva u daljnu budućnost, tri nova veza između prošlih generacija do novih, budućih. – Ništa ne umire!

V teh besedah je polno Zofkine življenjske energije, ljubezenske želje in zavedanja, da je njeno življenje izpolnjeno s tremi novimi življenji, ki so hkrati tudi njeno življenje. Nobenega dvoma ni, da je bila, ko je pisala te vrstice, srečna; še po toliko letih veje

iz njenih besed veselje do življenja. Izredna moč, ki ji jo je dalo takratno zблиžanje z Vladošo v Ljubljani, sije tudi iz prvega pisma Vladoši po materini smrti, 21. 2. 1915, v katerem, tako se zdi, je izpovedala svoj življenski credo:

Smrt je zbilja nešta neizbježiva, što treba svaki, da podnese, prepati i hrabro dočeka. Ja se smrti ne bojim, ako bi morala brzo umreti, dobro. Ali ja volim život. Život je nešto divnoga, krasnoga, velikoga, jakoga. Već sam osjećaj života silni i snažni osjećaj bitisanja jest nešto uzvišenog i lijepog. /.../ Ne boj se života! Ti, koja si tako talentirana, koja si zdrava, jaka, duševno i tjelesno divno razvijena i mlada i lijepa – pa Ti, da se bojiš života?! /.../ A sada Ti se vrata u život tek otvaraju! Naravno, da Te čekaju i suze i mnogo teškog! Ali nisu li Tvoje suze dosta jake, da se tučeš i boriš sa životom, da mu izmudriš sreću i pobjedu? /.../ Reci, što se ne pripremaš lijepim načinom na veliki, pravi život? Što nije ljepote i u ovim danima koji Ti se sada redaju?. Vjeruj u život, život će Ti se odužiti.«

Čez tri leta, ko je bila Vladoša stara že sedemnajst let, ji je Zofka v pismu 11. 5. 1918 glede njene zveze z Djuroom Cvijićem prav tako prigovarjala v smislu, naj gleda na svojo prihodnost in naj se ne prenagli; bala se je pač, da bo hčer doletela enaka usoda, kot jo je ona doživela z Jelovškom:

Ne mislim dirati u Tvoj odnošaj sa Cvijićem. Ali dozvoli, da sam u sebi uvjerena, da on ne djeluje na te najbolje i tako, da bi bilo Tebi u korist, inače bi Ti savjetovao, da uperiš sve svoje sile, da što prije postigneš svoj cilj. /.../ Ako Te ljubi, neka respektira Tvoje osobite prilike. A ako mu nije pravo i dosta što Tebi pruža Tvoja familija, neka nastoji, da Ti pruži on više. Ne samo sa riječima, jer ćeš inače doživjeti s njime ono, što sam ja doživila s Tvojim ocem. Rastepsti će Ti Tvoju prvu mladost a onda kašnije, kad će si i on zaželiti doma i gnijezda, kućišta i filistarske udobnosti – a to će prije ili kašnije doći i na njega, kao što na Babića i mnoge druge – onda pazi, da ne ostaneš Ti po strani, lišena svojih najlepših iluzija.

Mlado, zaljubljeno Vladošo so materine trde besede v hladnem tonu gotovo odvrnile in iz njih ni mogla začutiti skrbi in materinske ljubezni, s katerima je Zofka gotovo pisala te misli. Žal odgovora, če ga je Vladoša na to pismo sploh napisala, v zapuščini ni, je pa v svojem zadnjem pismu Zofki skoraj dve leti zatem, 25. 1. 1920, iz katerega je razvidno, da sta bila s Cvijićem še zmeraj skupaj, materi vendarle na nek način odgovorila in jasno predstavila svoje prepričanje in načrte za bodočnost:

Ti nemaš niti najmanjeg povoda, da se bojiš za moju budućnost i da se uzrujavaš, da bi i mene mogla stići ista sudbina sa C. kao što je Tebe stigla sa mojim ocem. Baš zato jer nisam takva optimistka kao Ti i jer gledam na život mnogo realnije i jer sam se napokon iz Tvog života mnogočemu naučila, baš zato ja neću počiniti istu kalvariju kao Ti, pa da onda radi jedne nepromišljenosti ili neznanja trpim i platim cijelim životom. Da stvar bude u svemu jasna; ja sam već češće naglasila, da se za C. udavati neću. Pod brakom razumijevam svako zajedničko kućanstvo. Ja sebe dobro poznam i znadem da ja za nikakav brak nisam. (Kako ću za 10 ili 20 godina misliti, to ja danas ne mogu znati!) I kad bi ja sklopila brak najkasnije za tri mjeseca bi se dala rastaviti. Čemu nešto samo zato vezati, da se kasnije može razvezati! Ja hoću biti slobodna da

dostignem svoj cilj, a isto tako i C. Naši putovi se u budućnosti razilaze, a iz toga još ne slijedi, da bi se i naše duše morale razići. Budući da ja u saobraćaju sa C. mogu samo nešto profitirati, u kratko, mi se volimo to ne postoji nikakav razlog da prekinemo duševni vezu koja postoji među nama. A nadam se, da Ti kao moja majka imadeš toliko u mene povjerenja pa se ne bojiš, da ću Ti ikada načiniti kakvu 'sramotu'. Odgojili ste me za samostalnost, dopusti dakle da u jednom pitanju, koje se isključivo tiče mene i moje budućnosti, da ja odlučujem sama.

Žal preostanak pisma, ki je izraz presenetljive zrelosti in odločnosti devetnajstletnega dekleta z jasno postavljenimi cilji, ni ohranjen.

2.1 KORESPONDENCA MED VLADOŠINIM BIVANJEM V PRAGI

Zakaj je Vladoša odšla študirat v Prago, ni čisto jasno. Iz Zofkinega pisma 11. 5. 1918 je mogoče razbrati, da je Zofka s tem, ko ji je predlagala študij proč od doma, skušala rešiti novonastalo situacijo, do katere je prišlo, potem ko je Vladoša končala srednje šolanje. Pojavilo se je namreč vprašanje, pri katerem od obeh staršev oz. kje sploh bo poslej stanovala:

Možda ćeš na jesen ipak moći u Prag. – Jer ovako u Zagrebu, da živiš, kako sada, to je neodrživo, priznat ćeš sama. Ovako ne može da potraje dugo. – Ili ćeš morati priznati šiju pred familijom – ili ćeš morati gledati da postaneš sasma samostalna i neovisna. Ovakove slobode bez svake kontrole, kako imadeš sada Ti, nema ni mladić ovisan od svoje rodbine, a kamo li djevojka. /.../ Ovako, da ostane, kako jest, nemoguća je stvar. Može biti još dva, tri, maksimalno četiri mjeseca ali dulje ne, to treba da i sama uvidiš. – Jurajeva majka Tebi nije ništa pa ne možeš predugo izrabljivati njezine dobrote, pogotovo, kad je tu Tvoja grosmama, Tvoja majka, Tvoj otac. Tu gore ima Juraj već sa mnom dosta veliki križ, jer sam totalno iscrpljena i duševno i fizički – ne njegovom krivnjom.

Zofka je razmišljala tudi o možnosti, da bi Vladoša študirala v Zagrebu, namigovala pa ji je tudi, da ne bi študirala, temveč bi se zaposlila. *Ako ne bi Ti to htjela a ne bi mogla u Prag a Ti idi za neko vrijeme, kao učiteljica u Srbiju – tamo je dobra prehrana, zaslužiti ćeš novaca i još prištediti, ako ćeš htjeti. Pisala bi Ogrigoviću a sigurna sam, da bi dobila dobro i ugodno mjesto. Znaš francuski i njemački pa bi uz svoju plaću mogla imati upravo sjajne dohotke, kao mnoge druge.* Vladoša je takšno materino barantanje z njeno usodo gotovo prizadelo, še posebej tudi v pismu dva meseca pozneje, 26. 7. 1918, ko ji je Zofka v že končano pismo s svinčnikom dopisala: *Ja bih išla ipak na medicinu, da sam umjesto Tebe. Profesorice nemaju nikakve budućnosti.* Očitno Vladoša ni najbolj vedela, kaj bi študirala. V drugem pismu iz Prage pravi, da se je sicer vpisala na trgovsko akademijo, vendar ni zadovoljna. Nekaj mesecev zatem je prvotni študij opustila in se zaposlila v lekarni, najverjetneje je nameravala nadaljevati s študijem farmacije; 25. 1. 1920:

Što se tiče ljekarne, to sam ja bila radi materijalnih prilika priuždena, da se od-

rećem študija, koji me u ostalom nije ni najmanje privlačio. Jer orientalne akademije u Pragu uopšte nema, a postati nakon trogodišnjeg studija bankovnom činovnicom ipak nije budućnost. Onda je ipak bolje studirati magisterij, barem ću biti materijalno obezbeđena. /.../ Ja se nadam, da ću moći svoj studij svršiti, a kad jednom postanem magistrica eventualano ću još i šta drugog studirati. Sve ovisi o prilikama i cijelo životno umjeće sastoji se samo u prilagodjivanju postojećim prilikama.

Dejstvo je, da je Vladoša v Prago odpotovala 19. oktobra 1919, od koder je Zofki 23. 10. 1919 na hitro pisala: *Evo me napokon cijele i zdrave u Pragu. Putovali smo doduše 5 dana i 4 noći, no ipak nam je vrijeme brzo prošlo. /.../ Duskora ću Ti pisati opširnije; sada mi se veoma žuri, jer moramo na konzulat.* « Zofkina prijateljica Zdenka Hásková ji je bila, kot je videti, v veliko pomoč, omenja tudi nekaj drugih praških prijateljev, čeprav je bila nad tamkajšnje študentsko in siceršnje družbo razočarana: *Česi, osobito moji kolege nijesu ostavili baš ugodan dojam. Nekako je sve podivljalo, sve je grubo, prosto, bez ikakvog takta. A što se tiče naših Jugoslovena, to je naprosto škandal. Oni će nas kod Čeha još više diskreditirati nego li već jesmo. To se lumpuje i dobro se zabavlja, a kad treba platiti, onda se napravi škandal. A pripovijeda se i trača, da je užas.*« V zadnjem pismu je o preživljanju svojega prostega časa še dodala: *»Društva ja uopće nemam, Sada se mnogo družim sa Cesarcem, no on već tijekom ovog tjedna odlazi iz Praga. /.../ Inače ne zalazim nikamor, a najmanje u studentsko društvo. Ja ne volim pijanke, pikanterija i prostake. O kolegijalnosti nema ni govora. Svoje slobodno vrijeme upotrebljavat ću na šetnju, kad bude ljepše vrijeme i kad stigne proljeće.*

Pomladi v Pragi ni dočakala, ker je prej, že februarja, umrla za posledicami španske gripe. Zanimivo in žalostno hkrati je, da ji je v zadnjem pismu, ki je ohranjeno, Zofka pisala, da tudi v Zagrebu razsaja gripa; 29. 1. 1920: *Tu opet hara influenza, ljudi veoma umiru. – Na mene je neki dan silno delovala smrt Jelene Gjubić, one mlade učiteljice, koja je često dolazila k meni.* Zofka takrat ni mogla vedeti, da bo čez manj kot mesec dni zaradi iste bolezni ostala tudi brez Vladoše, čeprav jo je Vladoša opozarjala, da ji gre zelo slabo; 4. 11. 1919: *Stanovi su ovdje veoma skupi, nekoji kolege plaćaju već 200–300 čehoslovačkih kruna. Naša valuta stoji veoma zlo (100 jugoslov. Kruna 44 čehoslovačkih).* /.../ *Bila sam na našem konzulatu kod Janka Voduška, koji mi je doznačio stipendij od 150 K. Jer sa mojim novcima ja ne bih nikako mogla izaći, kjer pa je vendar zaključila: A kako Ti živiš? Imadeš li puno briga? Samo si zbog mene nemoj nikakvih briga praviti. Jer nema zato povoda.* Po treh zimskih praških mesecih in pomanjkanju 25. 1. 1920 materi svoje bede ni več skrivala:

Novac još nisam primila, pa već preko 3 tjedna živim bez ikakvih sredstava šta nije ni najmanje ugodno. Jer kako znadeš računati se plaćaju početkom mjeseca, a osim toga su se životne prilike veoma pogoršale. Od menze čovjek ostane više gladan no sit. A morala bi dati popraviti i jedine cipele koje imadem. Tako trpim glad i zimu, čega sam se u Zagrebu najviše bojala. /.../ Sve u svemu, ja se u Zagrebu nijesam nadala takvom životu. Jedino što me drži ovdje je onaj mir i promjena milieja što u Zagrebu nikako nijesam mogla postići.

Zofkin odgovor je bil poln sočutja in skrbi. Spraševala jo je, ali je medtem že

prejela denarno pošiljko, pošiljala jo je k Zdenki, da ji bo le-ta posodila vse, kar bo potrebovala. Iz pisma je razvidno, da jo je resnično skrbelo za hčer, da pa se očitno ni dovolj zavedala krize, v kateri je bila Vladoša zaradi izčrpanosti še bolj izpostavljena razsajajoči bolezni. Potem ko ji je pismo osebno vročila mati nekega študenta Valića, ki je prišel iz Prage, saj je Vladoša bolj zaupala njemu kot kaotični povojni pošti, ji je Zofka takoj odgovorila: *Sirota Ti. Tako Ti je teško! – Ja ću nastojati kolikogod ću moći da Ti pomognem. – Sada me tek pravo veseli, da sam Ti poslala neke stvari za jelo. /.../ Ja ću gledati, da Ti, ako ne prije a to barem za Uskrs opet pošaljem nešto jestvina. – Ipak bi volila da dodješ o Uskrsu kući, ako je moguće. Ja mnogo na Tebe mislim. Živo želim, da što prije proturaš ovo najteže vrijeme svog života.* Čeprav je Zofka vedela, da hči izgleda zelo slabo, ni slutila dejanskega slabega stanja, v katerem se je v Pragi znašla Vladoša. Pa tudi, kaj bi bila, razen tega, da ji je medtem že poslala denarja, lahko še storila? Iz Vladošinih besed o miru, ki ga v Zagrebu ni mogla dobiti, v Pragi pa ga je dosegla, je moč razbrati, da je hči vendarle želela biti tam. Ali pa je bil to le izgovor oz. prikrivanje resnice, da je, potem ko sta se v Zagreb vrnila prijatelja Cvijić in Cesarec, v Pragi ostala čisto sama, osamljena, izčrpana in nazadnje bolna? Da si je vendarle prikrito želela domov (ne nazadnje sploh ni več študirala, saj je v lekarni delala ves dan), vendar te želje ni glasno izrekla niti sebi, čeprav bi bil odhod domov zanjo najverjetneje rešitev pred smrtjo. Tega seveda ni mogoče trditi z gotovostjo, kakor tudi ne, da je bila Zofka neposredno kriva njene smrti, kar si je pozneje vedno znova očitala.

Ohranjeno je tudi poslednje pismo, ki ga je že mrtvi hčeri pisala dan po njeni smrti. V njem je izražena materinska bolečina ob izgubi najdražjega otroka, obžalovanje zaradi storjenih napak, kesanje in prošnja, da bi ji bilo odpuščeno. Ta zapis je pretresljiv dokument začetka Zofkinega življenjskega zatona, je dokaz njene materinske ljubezni in življenjskega udarca hkrati, od katerega si ni nikoli več opomogla. Zofka je v tem pismu sama podala nekakšno analizo svojega problematičnega odnosa z Vladošo, iskala je vzroke za njune nesporazume, iz obžalovanja je obtoževala samo sebe: očitala si je, da se ni poslovila od nje, ko je odhajala v Prago (*Oh, niti na kolodvoru nisam bila, kad si odlazila!*), da ji ni dovolj hitro poslala denarja (*I pustila sam te da tri nedelje zebeš i gladuješ. Zašto, zašto nisam trčala na konzulat i pisala Ti kad je bilo vrijeme.*) in da ji je doma odrekala hrano (*Svakome dam kruha, koji pokuca na moja vrata, oh, a Tebi sam znala prigovarati, da odviše kruha jedeš, kad si bila kod mene! /.../ Na kišobranima i salami ĩ na komadićima čokolade si morala sabirati moju ljubav, tako je je bilo malo.*). Priznala je, da je bila Vladoša tarča njenih nesporazumov z Jelovškom, in to spet obžalovala: *Oh, kako je teško i gorko kajati se, kad je prekasno! Vladoška, Vladoška, Vladoška moja! Satrli smo te medju sobom, kao se zrno satere medju mlinskim kamenima. /.../ Oh, sirota, oh nesretnica! Ja sam mrzila njega u Tebi, on je mrzio mene u Tebi i mučili smo Te, mučili, mučili!* Kot verjetno že tolikokrat prej, je samo sebe, ne da bi poznala odgovor, spraševala, kje je bil vzrok, da si nista bili dovolj blizu: *Zašto sam ja tolike ljude mogla da predobijem a Tebe, draga, nikad ne sasma! Zašto mogu svakog prosjaka, da razumijem a Tebe nisam! /.../ Zar si mi*

Slika 5: Portret, ki ga je Vladoša leta 1917 podarila svoji prijateljici in nekdanji sošolki Karmeli Kosovel (sestri Srečka Kosovela) (NUK, Ms 1432).

oprostila? Ti si mi toliko puta morala da opraviš! – I opraviš si mi. Jest, opraviš si mi. Pismo je pisala v noči pred Vladošinih pogrebom v Pragi, ko je njeno truplo v tujem mestu najverjetneje ležalo samo in brez sveč, kar je Zofko spravljalo v grozo in zaradi česar je še bolj trpela. Še posebej jo je prizadelo, da se od mrtve hčere ni mogla posloviti niti na pogrebu, železniške povezave namreč še zmeraj niso bile popolnoma vzpostavljene, tako da je Zofka žalovala v Zagrebu in ni nikoli več videla hčere: Oh, Vladoša! Zar nikad, nikad više?! Tako daleko, tako daleko si! – Oh jedanput, samo samo jedanput da mogu još da Ti poljubim čelo. Pa obraz, pa oči. Tvoje tužne, umorne oči! – Vladica! Vladoška! Mamina!

3. SKLEP

Dolazim sigurno iz Zagreba u subotu popodne onim vlakom, kojim se ti uvijek vraćaš u Ljubljano. Tako je Zofka Kveder 11. 3. 1914 pisala Vladoši in dodala, da bosta

skupaj obiskali dr. Plešiča in gospo Govekar, če pa bo lepo vreme, se bosta povzpeli tudi na Rožnik, ker bi Zofka morala govoriti z Ivanom Cankarjem. Navedeni odlomek pisma, ki je nastalo nekaj mesecev pred tem, ko je na Hrvaškem v slovenščini napisala svoj prvi roman *Njeno življenje*, štirinajst let zatem, ko ni več stalno živela na Slovenskem in leto potem, ko je izdala knjigo kratke proze v hrvaščini *Jedanaest novela*, nakazuje njeno siceršnjo življenjsko pot »dvopripadne«, »slovenske in hrvaške pisateljice«, kulturne posrednice, nenehno na potovanjih, in matere, ki je s svojo hčerjo govorila in ji pisala v hrvaščini, čeprav se je Vladoša šolala v Ljubljani, Zofkinem rojstnem mestu.

Njuna korespondenca je odraz osemletnega odnosa med odraščajočo hčerjo in materjo v prvi četrtini prejšnjega stoletja. Je odraz veselja in žalosti, upanja in razočaranja, konfliktov, nesreče in naposled smrti. Je le del zapisane podobe življenja dveh izseljenk, Slovenke na Hrvaškem in napol Hrvatice v Sloveniji in na Češkem, življenja, ki se je končalo z občutkom krivde. O njej tisti, ki smo njuna pisma prebirali osemdeset in več let po njuni smrti, ne moremo in ne smemo soditi.

VIRI IN LITERATURA:

Viri:

Zapuščina Zofke Kveder, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rokopisni oddelek. Ms 1113.

Kveder, Zofka (1978). *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 277 str.

Literatura:

Borovnik, Silvija (1996). Ženski liki v nekaterih delih Zofke Kvedrove. *Pišejo ženske drugače?* Ljubljana: Mihelač, str. 47–59.

Boršnik, Marja (1962). Zofka Kvedrova. *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja, str. 319–333.

Detoni Dujmič, Dunja (1998). Zofka Kveder. *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 187–195.

Drnovšek, Marjan (1999). Izseljivanje Slovencev v razvite evropske države do leta 1940. *Slovenska izseljenska književnost* (ur. Janja Žitnik s sodelovanjem Herte Glušič). Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, Rokus, str. 29–60.

-- (2004a). Izseljenske v očeh javnosti. *Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 383–393.

-- (2004b). Osebno in javno v izseljenski korespondenci. *Dve domovini/Two Homelands*, 20, str. 113–151.

Gantar Godina, Irena (2001). Kulturnometniško delovanje Slovencev v slovanskih deželah do začetka prve svetovne vojne. *Dve domovini/Two Homelands*, 14, str. 15–18.

- (2004). Slovenski izobraženci na Hrvaškem od 1850 do 1860. *Dve domovini/Two Homelands*, 20, str. 77–94.
- Hojan, Tatjana (1970): *Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 65 str.
- Jelovšek Škrinjarić, Mira (1978). *Moja mati Zofka Kvedrova. Zofka Kveder: Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 249–261.
- Kalc, Aleksej (2004). Pisma in magnetofonski trakovi kot komunikacijska sredstva in viri za preučevanje izseljenstva: primer tržaške družine v Avstraliji. *Dve domovini/Two Homelands*, 20, str. 153–174.
- Koren, Evald (1992). Kveder, Zofka. *Enciklopedija Slovenije*, 6. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 84.
- Kovač, Zvonko (2005). *Svoje-strano* u dvopripadna autora (Romani Zofke Kveder, Poljska u Hanki). *Međuknjiževna tumačenja*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo (Biblioteka Književna smotra), str. 133–154.
- Kralj, Lado (1999): *Ob prebiranju pisem, ki niso namenjena nam*. Slavko Grum: *Pisma Joži*. Maribor: Obzorja, str. 171–189.
- Kržišnik Bukić, Vera (1995). *Slovenci v Hrvaški*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 415 str.
- Mihurko Poniž, Katja (2003a). *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta, 242 str.
- (2003b). *Proza in dramatika Zofke Kveder: reprezentacije ženskosti v bikulturnem prostoru moderne*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 330 str.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2005). Subjektivna realnost migracijskih procesov: brati, poslušati in razumeti migrantske izkušnje. *Dve domovini/Two Homelands*, 22, str. 169–196.
- Muser, Erna (1978). *Ob stotem rojstnem dnevu Zofke Kvedrove. Zofka Kveder: Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 263–273.
- Nemec, Krešimir (1998). *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje, 287 str.
- Novak Popov, Irena. »Pozabljena« slovenska pričevanja iz vélike vojne. *Jezik in slovoštvo*, L/1 (januar-februar 2005), str. 9–24.
- Slovenska književnost* (1996). Ljubljana: Cankarjeva založba, 572 str.
- Škrinjarić, Sunčana (2004). *Zapisi o Zofki. Zofka Kveder: Misterij žene*. Nakladni zavod Matice hrvatske (Biblioteka Ljepša polovica književnosti), str. 61–69.
- Tucovič, Vladka (2006). *Silno volim ljepotu tog grada, koji je i zao i dobar, i vjeran i nevjeran: Zofka Kveder v Zagrebu (Ob 80-letnici smrti)*. *Slovenski slavistični kongres (17; 2006; Zagreb)* (ur. Miran Hladnik). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. V tisku.
- Žitnik, Janja (2000). *Književno delo slovenskih izseljencev. Slavistična revija*, 48/2, str. 159–176.

SUMMARY

ZAGREB, LJUBLJANA, PRAGUE: THE CORRESPONDENCE OF ZOFKA
KVEDER WITH HER DAUGHTER VLADIMIRA JELOVŠEK

Vladka Tucovič

A Slovenian writer, publicist, translator and editor Zofka Kveder (1878—1926) was born in Ljubljana, although she later lived in Trieste, Bern, Munich, Prague and, from 1906 till her death, in Zagreb where she is also buried. In addition to short prose: Misterij žene (1900), Odsevi (1901), Iz naših krajev (1903), two drama books: Ljubezen (1901), Amerikanci (1908) and the novel Njeno življenje (1914), all written in Slovene, she also published two collections of short prose in Croatian: Jedanaest novela (1913), Po putevima života (1926), a novel Hanka: ratne uspomene (1918), two dramas: Arditi na otoku Krku (1922), Unuk kraljeviča Marka (1922), and a collection of short prose Iskre (1905) which comprises novelettes in Slovene and Croatian. In her literal and publicity works she was pointing out the discrimination of women and she also fought for their rights by establishing and managing a magazine Ženski svijet (Jugoslavenska žena).

The article treats her personal correspondence, which has not yet been published, and is kept in her legacy papers Zapuščina Zofke Kveder (National library in Ljubljana, Ms 1113), as an emigrant correspondence. It represents analysis results of an eight-year (1912—1920) correspondence between the mother, living in Zagreb, and her adolescent daughter Vladimira Jelovšek, which started because of the daughter's schooling in Ljubljana and Prague, and ended with Vladimira's death on her nineteenth birthday, as a consequence of the Spanish influenza. The correspondence offers a diverse field for the research of their relationship and emotional world, and is in the meantime, a rich source for studying the reality, problems and worries of two Slovenian-Croatian emigrants in the beginning of the previous century.